tete mérhetetlen, de kevés is elég ahhoz, hogy kinyilvánuljon (195. pont).

A klarissza rendbe lépését követően életének jelentős részét tölti a legméltóságosabb Oltáriszentség előtt. A nővérhez szóló hang gyakran fájlalja, hogy az emberek nem akarják megérteni, hogy ő kicsinnyé válik, hogy valóságosan jelen lehessen a konszekrált ostyában. Jézus ezt mondja egy alkalommal: „Megalázkodtam, hogy odajöhessek, hogy istenségem belétek hatolhasson és benneteket tudtotokon kívül átalakíthasson. Én vagyok, aki cselekszem. Nem kérek mást, csak beleegyezéseteket…" (305. pont).

A szeretet és a szenvedés része az emberi életnek: akiket Isten szeret, azokat megpróbáltatások elé állítja. Marie de la Trinité nővér édesanyja belehal a szülésbe, a lányt később gyakori tüdővérzés, gümőkór kínozza, egészsége ingatag. A kegyelem azonban a szenvedések közepette is képes behatolni a szívébe, hogy felismerje hivatását. Szerzetesi életének célja: „egyedül Istennel élni, Neki csenddel és példával segíteni, hogy uralkodjék a lelkekben" (225. pont). Az áldozatok és a szenvedés teszi lehetővé az egyre tökéletesebb szeretetet. A kísértéseket legyőzve válhatott a nővér olyan áttetsző harmatcseppé, amely vissza tudta tükrözni Krisztus arcát (231. pont). Miközben Jézus megfogalmazza a megszentelt életet élők küldetését, felhívja a figyelmet arra is, hogy a teljes Istennek adottság nem kizárólag a szerzetesek sajátja. Az igazi krisztushívő az, aki Isten akaratának engedelmeskedve cselekszik (209. pont). Marie de la Trinité nővér Jézus szelíd ugyanakkor dorgáló vezetése mellett képessé lett arra, hogy szavak nélkül mutassa meg az Úr állandó jelenlétét.

Az, hogy a nővér állandó párbeszédet folytat a benne élő Krisztussal, nem jelenti azt, hogy őt ettől kezdve elkerülnék a nehézségek. A leírásokból egy hús-vér ember alakja bontakozik ki, aki küzd a saját gyengeségeivel: időnként kétségek gyötrik hivatását illetően, előfordul, hogy megkérdőjelezi a hang forrását, lelkiismerete nem hagyja nyugodni, nehezére esik az engedelmesség és a nagylelkűség. Mindezek ellenére a kolostorban élők úgy emlékeznek rá, mint egy állandóan mosolygó személyre, aki észrevétlenül teszi a jót. Marie de la Trinité nővér eljutott a teljes önátadásra. Egész életében Isten Országát kereste és az ő igazságát szemlélte, végül pedig többet kapott, mint azt remélni merte.

Jézus szavai a halálra is felkészítették a klarisszát. A nővér végül megértette, hogy minden szenvedését szeretetté és örömmé kell átalakítania (637. pont). Utolsó bejegyzésében Isten jóságát és nagylelkűségét dicséri (670. pont). 1942. június 25-én szemét egy Jézus Szíve-képre függesztve halt meg. Jézus nemcsak életében, hanem halálakor sem hagyta magára. Az ő akaratában megnyugodva a nővér olyan csendben távozott, ahogyan élt.

A jeruzsálemi klarissza egyre mélyülő kapcsolata Krisztussal és az Isten akaratával való együttműködése minden ember számára példaértékű lehet. Ajánlom tehát a könyvet mindazoknak, akik igényes és inspiráló lelki olvasmányt keresnek.

Csingér Judit

Assisi Szent Ferenc írásai

Magyarok Nagyasszonya Ferences Rendtartomány, Budapest, 2018. (A korábbi fordításokat javították és jegyzetekkel ellátták: Fr. Berhidai Piusz OFM és Fr. Hidász Ferenc OFM.)

Szent Ferenc nem csupán a ferences rend és általában a katolikus egyház számára fontos, hanem különböző diszciplínák (a vallás- és egyháztörténeten túl a kultúrtörténet, a mentalitástörténet, sőt a művészettörténet) iránt érdeklődők számára is megkerülhetet-

len szerző. Sőt – hogy saját szűkebb szakmámat is megemlítsem – az italianisztika számára egyenesen az egyik legfontosabb középkori szerző, hiszen az olasz irodalomtörténetek hagyományosan a *Naphimnusz*zal kezdődnek, mivel ez az egyik legkorábbi fennmaradt irodalmi alkotás olasz népnyelven.

Ferenc számos írásművet hagyott maga után, amelyek közül a legszélesebb körben talán a latin nyelven írt két *Regula* (*Regula Bullata, Regula Non Bullata*) és a *Végrendelet* (*Testamentum)*, valamint az olasz népnyelven írt *Naphimnusz* (*Cantico di Frate Sole, Cantico delle Creature*) a legismertebbek. E kötet azonban ennél jóval többet, összesen 32 írást, valamint még további 6 „elveszett vagy kétes szerzőségű" szöveget közöl magyar fordításban Szent Ferenc írásaiként. E művek legnagyobb része eredetileg latinul íródott, és – jelen kötet felosztása szerint – a következő műfajokat foglalja magába: I. Dicséretek és imádságok, II. Levelek, III. Regulák és intelmek, IV. „Mondások".

E változatos műfajú és jellegű életműből a mai olvasó részletes, árnyalt és autentikus képet alkothat nem csupán a híres itáliai rendalapító szent életéről, egyéniségéről, hanem a ferences rend legkorábbi történetéről, spiritualitásáról, imaéletéről, problémáiról is. A szövegek értelmezését, kontextusba helyezését segíti az egyes írásokat megelőző rövid bevezető szöveg, a magyarázó jegyzetek, egy világos időrendi áttekintés, különböző mutatók, bibliográfiák, valamint a kötet végén közölt tanulmány, melynek (Thaddée Matura írása alapján) Várnai Jakab OFM a szerzője.

Szent Ferenc írásai azonban már többször megjelentek magyar nyelven is, utoljára a nem is olyan távoli 1993-ban az Agapé Kiadó gondozásában (*Assisi Szent Ferenc művei,* Agapé, 1993). Mi szükség volt akkor egy újabb ilyen jellegű kiadványra? E kérdésre két választ adhatunk. Egyrészt köztudott, hogy a fordítások gyorsabban „öregszenek", mint általában az „eredeti" irodalmi alkotások, így alapvető, hogy ilyen fontos írásokat egy-két nemzedékenként újra lefordítsunk, illetve a korábbi fordításokat javítsuk, még akkor is, ha a korábbi fordítások kiváló színvonalúak voltak. Italianistaként idekívánkozik, hogy megemlítsük Nádasdy Ádám új *Isteni Színjáték* fordítását, amely természetesen nem teszi elavulttá Babits Mihály klasszikussá vált művét, ám nagyon fontos segítséget nyújt a nehéz középkori szöveg könnyebb megértéséhez.

Ráadásul az 1993-as kötet is korábbi fordításokat, egész pontosan legnagyobb részben az 1963-ban elhunyt Balanyi György fordításainak javított változatát tartalmazta, így a benne közölt fordítások valójában jóval több mint 25 évesek.

A fordítások közötti különbségekre mindössze egy példát szeretnék hozni: míg a *Naphimnusz*t az 1993-as kötet Sík Sándor méltán közismert és magas irodalmi értékű műfordításában közli, addig a recenzió tárgyát képező új kiadvány Kardos Csongor OFM újabb, és ami még fontosabb, jóval pontosabb fordításában hozza a szöveget. Hogy csak egy példát említsek a két fordítás közötti különbségre, a költemény visszatérő sorkezdő formulája: „*Laudato* sie (si'), mi' Signore" Sík fordításában hol „*Áldott* légy, Uram," hol „Áldjon téged, Uram", ami azon túl, hogy a vers egyik legfőbb traduktológiai problémáját jelentő passzív szerkezet feloldására tesz értelmező kísérletet, magának az igei alaknak a fordításában mindenképpen pontatlan, hiszen a 'laudare' (mai olaszban 'lodare') jelentése nem 'áld', hanem egyértelműen 'dicsér'. Kardos fordítása az új kötetben mindenképpen pontosabb megoldást nyújt: „*Dicsértessél,* én Uram."

A másik és még lényegesebb ok abban keresendő, hogy annak ellenére, hogy Szent Ferenc halála óta lassan 800 év telt el, írásainak (és a róla szóló korai írásoknak) kritikai vizsgálata egyáltalán nem zárult le végérvényesen. A

ferences filológia külön tudományágnak számít, és nem csupán Olaszországban, hanem világszerte, s ráadásul kifejezetten élő és folyamatosan változó tudományágnak, amelynek új eredményei arra késztetik a kutatókat, hogy rendszeres időközönként a legalapvetőbb írásokat is – mint a kötetünk alapját képező ferenci szerzőségi szövegeket – újra értelmezzék és új kritikai kiadásban adják közre.

Az új magyar fordításkötet megjelenésének legfontosabb közvetlen indoka az a tény, hogy 2009-ben megjelent a latin és kisebb részt olasz szövegek új kritikai kiadása, amely jelen magyar kötet alapját is képezi. (Carlo Paolazzi [a cura di]: *Francesco d'Assisi. Scritti / Francisci Assisiensis scripta*, Editiones Collegii S. Bonaventurae ad Claras Aquas, Grottaferrata, 2009). A kritikai szövegkiadás új szövegkritikai alapokon nyugszik, s a szövegeket a *stemma codicum* alapján rekonstruálja, ami ugyan a szövegkritika régóta bevett módszere, ám a ferences filológiában – részben annak a 17. századra, Luke Wadding munkásságára visszamenő hagyományai miatt – ez korábban csak részben valósult meg.

Ez az új szövegkiadás annak ellenére valósult meg, és fogadták pozitív kritikával az olasz kutatók is, hogy azt megelőzően csupán öt évvel jelent meg egy kiváló színvonalú, kommentált, kétnyelvű gyűjteményes kiadása ugyanennek a korpusznak (Claudio Leonardi [a cura di]: *La letteratura francescana.* I: Francesco e Chiara d'Assisi, Fondazione Lorenzo Valla, Mondadori, 2004; ez a kétnyelvű, kommentált kiadás alapszövegéül a korábbi, Grau-Esser-féle kiadást használta). Daniele Solvi, aki a 2004-es kiadvány kommentárjainak szerzője, e szavakkal méltatta az új 2009-es kritikai kiadást:

„Túl azokon az érdemi eredményeken, amelyeket szövegkritikai szinten elért, Carlo Paolazzi legnagyobb érdeme éppen az, hogy a ferences filológiát a közép-latin filológia medrébe terelte, és ez a legfontosabb tudománytörténeti fordulatot jelenti, amely történet Luke Wadding 1623-as első kiadása óta immár majdnem négy évszázada tart. Ez is az oka annak, hogy *e szövegkiadást úgy kell ma üdvözölnünk, mint egy klasszikus megszületését.*" (Daniele Solvi a kötetről írt recenziója in *Studi Medievali* 53 (2012) 416–421, kiemelés tőlem).

Recenziónkat egy példával zárom annak illusztrálására, hogy a ferences filológia valóban élő, dinamikus és folyamatosan új eredményeket hozó diszciplína. Hazai körökben is jól ismert, hogy néhány éve a neves francia filológus, Jacques Dalarun megtalált és közreadott egy korábban nem ismert korai Ferenc-legendát (Boldogságos Ferenc atyánk megtalált életrajza, in Celanói Tamás: *Boldogságos Ferenc atyánk életrajza.* Ferences Források Magyarul 1. Magyarok Nagyasszonya Ferences Rendtartomány, Budapest, 2017). Az viszont még kevéssé ismert itthon, hogy Dalarun kutatócsoportja tovább folytatja a kutatásokat, és ugyanabban a kódexben, amelyben Ferenc „megtalált életrajza" olvasható, több további 13. századi szöveg is olvasható, amelyek egyikéről a közreadó Dominique Poirel azt feltételezi 2018-as publikációjában, hogy valójában maga Szent Ferenc alkotása. A szóban forgó szöveg egy latin nyelvű kommentár a Miatyánkhoz (*Francesco d'Assisi, Commento al Padre Nostro. Un testo finora sconosciuto del Poverello?* Edizioni San Paolo, 2018.), amely teljesen más szöveg, mint az egyértelműen Assisi Szent Ferenc által írt és a mostani kötetben is közölt hasonló címet viselő írás (A Miatyánk kifejtése, 24–26). E mű szerzőségének a kérdése távolról sem tekinthető eldöntöttnek, de azt mindenképpen jelzi, hogy folyamatosan születnek olyan új kutatási eredmények, amelyek a magyar nyelvű szövegkiadásokat is befolyásolhatják.

Mindazonáltal egyetérthetünk Daniele Solvi fentebb idézett véleményével, aki a 2009-es Paolazzi-féle kritikai kiadást „új

klasszikus"-ként üdvözölte, a hazai olvasóközönség pedig ezt az új magyar nyelvű kötetet üdvözölheti úgy, mint egy új klasszikus megszületését.

Falvay Dávid

Edoardo Barbieri (a cura di): „Ad Stellam" Il Libro d'Oltramare di Niccolò da Poggibonsi e altri resoconti di pellegrinaggio in Terra Santa fra Medioevo ed Età moderna

Leo S. Olschki Editore, Firenze, 2019.

„Al Sancto Iherusalem" Resoconti di pellegrinaggi in Terra Santa címmel 2017. december 5-én Milánóban szervezett közös konferenciát az Università Cattolica és a Biblioteca Nazionale Braidense. A konferenciával párhuzamosan bibliográfiai és művészeti kiállítást is rendeztek a könyvtárban, hogy megemlékezzenek a ferencesek 800 éves szentföldi jelenlétéről.

A konferenciakötet címébe azért került az „Ad Stellam" kifejezés, mert ez jobban érzékelteti a zarándokok meghívottságát a zarándoklatra, azt, hogy a középpontban inkább a zarándoklat tárgya áll, mint a zarándok személye. A kötet szerzői különböző tudományágakat képviselnek, kodikológiai, bibliográfiai, filológiai, nyelvészeti, történelmi és művészettörténeti szempontból kutatják a középkori és kora újkori jeruzsálemi útleírásokat. Közülük többen is Niccolò da Poggibonsi útleírását tanulmányozzák.

Marco Giola a *Libro d' Oltramaré*t vizsgálja, Niccolò da Poggibonsi 1346–1350 közötti zarándoklatáról készült útinaplóját, amely az egyik legrégebbi népnyelven keletkezett útleírás Jeruzsálemről. Bellarmino Bagatti, ferences Palesztina-kutató 1945-ös kiadása mindmáig a referenciakötet. Giola listája szerint 19 kéziratban maradt fenn a mű. A szövegek formája nagyon különböző az átírások, javítások, beszúrások, kiegészítések, összefoglalók következtében. A szentföldi útleírások jellegzetessége, hogy gyakran régebbi útleírásokat használnak fel és dolgoznak át. Szinoptikus szerkesztés is előfordul, amikor az útitársak egymást másolják. A *Libro d' Oltramare* esetében a szövegemlékek nagyobb része jelentős változtatások nélkül terjedt, Giola mindössze három olyan szövegváltozatot különböztet meg, amelyek nagyobb változtatásokon estek át, ezek a következők: a *Ricordo,* egy erőteljesen megnyirbált összefoglaló; a dél-olasz dialektális *Z* átirat; valamint a leghíresebb *Viazo da Venesia,* az 1500-as bolognai editio princeps, amelyet azért is nehéz felismerni, mert eltűnt belőle Poggibonsi neve, ahogyan a többi személynév is, az anonimitás révén pedig elveszítette eredeti kontextusát.

Edoardo Barbieri a *Viazo da Venesiá*t mutatja be különös tekintettel gazdag képanyagára, amely 144 eredeti fametszetet tartalmaz a főcímlapon látható nagy Jeruzsálem-metszeten kívül. Ez az egyik leggazdagabban illusztrált népnyelven íródott könyv ebből a korból (vetekszik az 1490-es velencei olasz bibliával). A többi korabeli szentföldi útleírás közül illusztrációs anyagában Breydenbach 1486-os *Peregrinatió*jához hasonlítható. Főleg épületeket és városokat ábrázolnak a képek (néhány állat, növény és bibliai alak kivételével), nem valósághűek, inkább mesék. A művész inkább ügyes kézműves, nem személyes élményeket ábrázol. Különleges azonban, hogy a képek nem ismétlődnek, ami ellentétes a korabeli tendenciákkal, például az 1493-as Schedel-krónikával, amelyben a lovagok és dámák, szakállas királyok és a hegytetőkre épült városok könnyen felcserélhetők egymással.

Alessandro Tedesco, aki *Itinera ad loca sancta* címmel 2017-ben a jeruzsálemi ferences könyvtárakban fellelhető 15–18. századi